YIRIK SANOAT KORXONALARIDA INVESTITSION LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISHDA MOLIYAVIY RISKLARNI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

To'rayeva Sevinch Sirojiddinovna
Olmaliq kon-metallurgiya kombinati
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23170743

Annotatsiya. Ushbu tezisda yirik sanoat korxonalarida investitsion loyihalarni moliyalashtirish jarayonida yuzaga keladigan asosiy moliyaviy risklar, ularning korxona moliyaviy barqarorligiga ta'siri hamda risklarni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari tahlil qilingan. Xususan, foiz, valyuta, kredit, likvidlik, inflyatsiya va loyiha pul oqimlari risklarini baholash, diversifikatsiya, sug'urtalash, xedjirlash, limitlash, rezervlar shakllantirish va stress-testlardan foydalanishning amaliy ahamiyati yoritilgan. Yirik investitsion loyihalarda risklarni boshqarishni loyiha siklining barcha bosqichlariga integratsiya qilish, moliyalashtirish manbalarini muvozanatlashtirish va korporativ risk-menejment tizimini kuchaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: investitsion loyiha, yirik sanoat korxonasi, moliyaviy risk, moliyalashtirish, risk-menejment, xedjirlash, likvidlik, kredit riski, valyuta riski, stress-test.

KIRISH

Yirik sanoat korxonalarida investitsion loyihalar ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish, texnologik modernizatsiyani amalga oshirish, yangi mahsulot turlarini o'zlashtirish va korxonaning uzoq muddatli raqobatbardoshligini oshirishning muhim omilidir. Biroq bunday loyihalar katta hajmdagi kapital qo'yilmalar, uzoq muddatli moliyalashtirish va ko'p sonli tashqi omillarga bog'liqligi sababli yuqori moliyaviy risk bilan tavsiflanadi. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda qarz va o'z mablag'lari nisbatining noto'g'ri tanlanishi, foiz stavkalari o'zgarishi, valyuta kursi tebranishlari, pul oqimlarining rejadan chetlanishi hamda kredit resurslarining qimmatlashishi loyiha samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi (1,2).

Shu sababli yirik sanoat korxonalarida moliyaviy risklarni faqat loyiha boshlanganidan keyin boshqarish emas, balki investitsiya qarorini qabul qilishdan oldingi baholash, moliyalashtirish modelini shakllantirish, qurilish va ekspluatatsiya bosqichlarida uzluksiz monitoring qilish zarur. Zamonaviy moliyaviy menejmentda risklarni aniqlash, miqdoriy baholash, maqbul darajaga kamaytirish va nazorat qilish korporativ boshqaruvning ajralmas qismi sifatida qaraladi (3).

ASOSIY QISM

Yirik sanoat investitsion loyihalarida moliyaviy risklarni bir necha guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruh — moliyalashtirish manbalari bilan bog'liq risklar. Unga foiz stavkasi riski, kreditni qayta moliyalashtirish riski, qarz yukining ortishi va kreditorlar talablarini bajarish bilan bog'liq xatarlar kiradi. Ikkinchi guruh — bozor risklari bo'lib, bunda valyuta kursi, inflyatsiya, xomashyo va tayyor mahsulot narxlarining o'zgarishi muhim rol o'ynaydi. Uchinchi guruh — loyiha pul oqimlari riski bo'lib, rejalashtirilgan tushumlarning kechikishi, xarajatlarning ortishi yoki loyiha quvvatiga chiqish muddatining cho'zilishi bilan bog'liq. To'rtinchi guruh esa likvidlik va to'lovga qobiliyatlilik risklarini qamrab oladi (2,4).

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Amaliyotda ushbu risklarning o‘zaro bog‘liqligi alohida e’tibor talab qiladi. Masalan, valyutada jalb qilingan kredit bo‘yicha kursning keskin o‘zgarishi qarz xizmatini qimmatlashtiradi, bu esa korxonaning likvidligiga bosim qiladi va kredit riskini kuchaytiradi. Shuning uchun risklarni alohida ko‘rsatkichlar sifatida emas, balki yagona portfel sifatida baholash maqsadga muvofiq. Bunda NPV, IRR, DSCR, qarz/EBITDA koeffitsiyenti, foizlarni qoplash koeffitsiyenti, zararsizlik nuqtasi va pul oqimlari sezgirligi kabi indikatorlardan birgalikda foydalanish investitsiya qarorlarining sifatini oshiradi (1,5).

Moliyaviy risklarni boshqarish mexanizmini takomillashtirishning birinchi yo‘nalishi — moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilishdir. Faqat bank kreditiga tayanish korxonaning foiz va likvidlik riskini oshiradi. Shu sababli o‘z mablag‘lari, uzoq muddatli bank krediti, obligatsiyalar, lizing, strategik investor mablag‘lari hamda loyiha moliyalashtirish instrumentlarini optimal nisbatda uyg‘unlashtirish zarur. Bunday yondashuv kapitalning o‘rtacha qiymatini pasaytirish va qarz yukini boshqarish imkonini beradi (3,5).

Ikkinchi yo‘nalish — valyuta va foiz risklarini xedjirlash vositalaridan foydalanishdir. Import uskunalari xaridi yoki xorijiy valyutadagi qarzlar mavjud bo‘lgan hollarda tabiiy xedjirlash, forward va swap operatsiyalari, valyuta tushumlari bilan majburiyatlarni muvofiqlashtirish samarali natija beradi. Foiz stavkasi riski bo‘yicha esa qat’iy va o‘zgaruvchan stavkali qarzlar o‘rtasida muvozanatni saqlash, foiz xarajatlariga limitlar belgilash va qayta moliyalashtirish muddatlarini diversifikatsiya qilish lozim.

Uchinchi yo‘nalish — loyiha risklarini miqdoriy baholash tizimini chuqurlashtirish. An’anaviy “bazaviy ssenariy” bilan cheklanmasdan, optimistik, bazaviy va pessimistik ssenariylar bo‘yicha pul oqimlari hisoblanishi zarur. Bundan tashqari, mahsulot narxi, ishlab chiqarish hajmi, xomashyo tannarxi, valyuta kursi va foiz stavkasining o‘zgarishiga sezgirlik tahlili o‘tkazilishi kerak. Stress-testlarda esa bir vaqtning o‘zida bir nechta salbiy omillar yuzaga kelgandagi loyiha barqarorligi tekshiriladi. Bu usul kredit shartlari va rezerv miqdorini asoslashda muhim hisoblanadi (2,4).

To‘rtinchi yo‘nalish — korxona darajasida markazlashgan risk-menejment tizimini yaratishdir. Investitsion loyiha bo‘yicha risklar faqat moliya bo‘limi zimmasida qolmasligi, balki loyiha ofisi, ishlab chiqarish, xarid, marketing, yuridik va ichki audit bo‘linmalari o‘rtasida aniq taqsimlanishi kerak. Har bir yirik loyiha uchun “risk reyestri” shakllantirilib, unda risk turi, ehtimoli, kutilayotgan zarar, mas’ul shaxs, kamaytirish choralari va nazorat muddati aks ettirilishi maqsadga muvofiq.

Beshinchi yo‘nalish — moliyaviy “himoya yostiqchasi”ni shakllantirish. Bunda favqulodda xarajatlar rezervi, likvidlik limiti, sug‘urta qoplamasi va kredit liniyalaridan foydalanish mexanizmlari oldindan belgilanadi. Loyiha qiymatining ma’lum qismini kontingent rezerv sifatida shakllantirish kapital xarajatlarning kutilmagan oshishini qoplash imkonini beradi. Shu bilan birga, kreditorlar bilan tuziladigan shartnomalarda moliyaviy kovenantlar korxona uchun real va bajarilishi mumkin bo‘lgan chegaralarda belgilanishi lozim.

Takomillashtirilgan mexanizmning muhim jihati — risk monitoringini raqamlashtirishdir. Korxonaning ERP va moliyaviy boshqaruv tizimlari bilan integratsiyalashgan risk paneli orqali loyiha xarajatlari, qarz to‘lovlari, valyuta pozitsiyasi, pul oqimlari, DSCR va boshqa ko‘rsatkichlarni real vaqt rejimiga yaqin kuzatish mumkin. Belgilangan limitdan chetlanish avtomatik signal shaklida mas’ul rahbarlarga yetkazilishi riskka javob choralarini tezlashtiradi. Natijada risklarni boshqarish reaktiv emas, balki preventiv xarakter kasb etadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

XULOSA

Yirik sanoat korxonalarida investitsion loyihalarni moliyalashtirishda moliyaviy risklarni samarali boshqarish loyihaning moliyaviy barqarorligi va rejalashtirilgan daromadliligini ta'minlashning asosiy shartlaridan biridir. Risklarni boshqarish tizimi moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, valyuta va foiz risklarini xedjirlash, sezgirlik va ssenariy tahlili, stress-testlar, sug'urtalash, rezervlar yaratish hamda doimiy monitoring mexanizmlarini yagona tizimga birlashtirishi lozim. Korxona darajasida risk reyestri, mas'uliyat markazlari va raqamli monitoring platformasining joriy etilishi investitsion qarorlarning asoslanganligini oshiradi, kutilmagan moliyaviy yo'qotishlarni kamaytiradi va loyiha qiymatini saqlashga xizmat qiladi. Shunday qilib, moliyaviy risklarni boshqarishning takomillashtirilgan mexanizmi yirik sanoat loyihalarini barqaror moliyalashtirish va korxonalarning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlashga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nasirov, E. I., & Asamxodjayeva, Sh. Sh. (2020). Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish. II qism. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
2. Qosimov, M. S., & Muxamedjanova, G. Ya. (2011). Investitsiya loyihalari tahlili. Toshkent.
3. Toshmurodova, B. E., Elmirzayev, S. E., & Tursunova, N. R. (2017). Moliyaviy menejment. Toshkent: Iqtisod-Moliya.
4. Vahobov, A. V., & Malikov, T. S. (2012). Moliya. Toshkent: Noshir.
5. Elmirzayev, S. E. (2015). Korporativ moliya. Toshkent: Iqtisod-Moliya.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.